

УДК 339.166.5(477)

JEL classification: O19; O30; M21

І. В. Макалюк, к.е.н., ст. викл. кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
О. О. Волошин, студент факультету менеджменту та маркетингу,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО БІЗНЕСУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

У статті проаналізовано основні проблеми розвитку інтелектуального бізнесу в Україні та обґрунтовано напрями його покращення з урахуванням міжнародного досвіду. Визначено чинники впливу на формування сфери інтелектуального бізнесу в Україні, серед яких соціально-психологічні, професійні, організаційні, інформаційно-глобалізаційні, економічні та політичні, правові, міжнародні. Виокремлено низку проблем, що гальмують розвиток інтелектуального бізнесу, серед яких: відсутність ефективної взаємодії між системою науки і системою підприємництва; нерозвиненість інституційного сектору економіки знань; недостатність державної підтримки інноваційного підприємництва та підприємницької культури тощо. Наведено джерела фінансового забезпечення інтелектуальної сфери та проаналізовано їх структуру на вітчизняному ринку. Охарактеризовано динаміку впровадження інновацій на промислових підприємствах впродовж останніх років. Визначено роль держави у забезпечення ефективного функціонування інтелектуально-інноваційної сфери. Виявлено тенденцію стрімкого скорочення чисельності наукових працівників в Україні з 2000-х років до сьогодні. Досліджено міжнародний досвід державної підтримки винахідницької та інноваційної діяльності. Проведено порівняльний аналіз питомих ваг обсягу витрат на НДР по відношенню до ВВП в Україні та країнах ЄС. Обґрунтовано основні принципи ведення інтелектуального бізнесу в контексті стимулювання його розвитку. Охарактеризовано перспективи подальших наукових досліджень у напрямку вивчення можливостей нарощування і використання інтелектуальних ресурсів для забезпечення ефективного функціонування та підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі позитивного досвіду держав із високим рівнем розвитку інтелектуальної економіки та інноваційного підприємництва.

Ключові слова: інтелектуальний бізнес; міжнародний досвід; людський інтелект; інтелектуальне підприємництво; економіка знань.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інтелектуальний бізнес є своєрідною ланкою, яка сполучає розробників нових інноваційних продуктів, інтелектуальних послуг та їх споживачів. Рівень розвитку інтелектуального бізнесу визначає передумови «інноваційного прориву» країни, формування якісно нових засобів покращення рівня соціального капіталу, впливає на підвищення конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. На сьогодні, джерелом конкурентних переваг більшою мірою виступають не стільки матеріальні активи та дешева робоча сила, як знання і творчий потенціал суспільства. Тому створення нових інтелектуальних продуктів і освоєння передових

технологій є одним з пріоритетних напрямів розвитку підприємництва в сучасних умовах. Інтелектуальний бізнес в нашій державі, на відміну від європейських країн, розвивається вкрай повільно та малоефективно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дослідженням проблем та перспектив розвитку інтелектуального бізнесу присвячені праці вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема Т. Безбородової, К. Полещенко [1] (роль інтелектуального підприємництва в розвитку інноваційної економіки), Є. Верхогляд, Н. Семенюк, Н. Герка [2] (значення

інтелектуального підприємництва в розвитку наноіндустрії), Г. Константинова, С. Філоновича [3] (принципи отримання конкурентних переваг в новій економіці за рахунок інтелектуального підприємництва), П. Купчака, О. Череднікова [4] (особливості державної підтримки інноваційних підприємств в Україні), І. Назаренко [5] (інтелектуальне підприємництво в контексті формування економіки знань в Україні), В. Орлова [6] (особливості інтелектуального підприємництва), Ю. Перського, Т. Ковалева [8] (місце інтелектуального підприємництва в інституційній системі), Б. Саліхова, Б. Нейматова [9] (інтелектуальне підприємництво в управлінні корпоративними знаннями), Т. Чикулаєвої [10] (ієрархічний підхід до формування інституту інтелектуального підприємництва), А. Червітца [11] (шляхи розвитку інтелектуального підприємництва) та ін. Проте, в сучасних економічних умовах вивчення проблем та перспектив інтелектуального бізнесу в Україні

продовжує залишатися актуальним з огляду на низькі темпи його розвитку.

Постановка завдання. Метою статті аналіз основних проблем розвитку інтелектуального бізнесу в Україні та обґрунтування напрямів його покращення з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження із обґрунтуванням одержаних наукових результатів. Інтелектуальний бізнес, як і будь-який інший, – це підприємницька діяльність, спрямована, насамперед, на отримання прибутку. Однак особливістю такої діяльності є те, що вона ґрунтується на засадах інтелектуального продукту та нерозривно пов'язана з інноваційно-інвестиційною сферою. Враховуючи сутність інтелектуального бізнесу, ідентифікуємо основні чинники впливу на його формування та раціональний розвиток у контексті значення, яке він має для економіки держави (табл. 1).

Таблиця 1 – Чинники впливу на формування сфери інтелектуального бізнесу в Україні

№ п/п	Чинники
1	Соціально-психологічні:
	ставлення держави до підприємців; громадська думка про інтелектуальну діяльність; стан економічної безпеки інтелектуального бізнесу тощо
2	Професійні:
	престиж професій інтелектуальної діяльності; наявність професійних знань, умінь та навичок ведення бізнесу в інтелектуальній сфері
3	Організаційні:
	відносні простота процедури відкриття власної інтелектуальної справи; рівень інформаційної підтримки; наявність обмежень щодо окремих видів діяльності
4	Інформаційно-глобалізаційні:
	рівень автоматизації, комп'ютеризації, інформатизації; підвищення рівня мобільності робочої сили; розвиток нетрадиційних форм зайнятості; інтелектуальна міграція; посилення конкуренції; підвищення попиту на висококваліфікованих працівників
5	Економічні та політичні:
	макроекономічна нестабільність в країні; рівень монополізації ресурсів і ринків; рівень інфляції, стан грошового обігу; недобросовісна конкуренція; корупція; бюрократія; фіскальна політика; політична нестабільність
6	Правові:
	правова база здійснення інтелектуальної діяльності; наявність правових гарантій проти відчуження інтелектуальної власності та легітимності права власності; стабільність нормативної бази для ведення бізнесу
7	Міжнародні:
	«пом'якшення» міжнародного клімату; перехід від конфронтації між державами до співробітництва

Сформовано на основі джерел [1-6; 8-10]

Несприятливий вплив, охарактеризованих в табл. 1, чинників дозволяє виділити таку низку проблем, притаманних сучасному етапу розвитку інтелектуальної сфери в Україні:

– відсутня ефективна взаємодія між сферою науки і освіти та сферою підприємництва для здійснення продуктивного технологічного співробітництва;

– малорезультативне використання наявного інтелектуального потенціалу країни: низька відповідність структури економіки кваліфікаційній структурі трудових ресурсів;

– недостатня розвиненість інтелектуальної діяльності, відсутність стимулів до активного формування та реалізації власних творчих ідей;

– нерозвинена інфраструктура економіки знань, в тому числі інформаційно-комунікаційної сфери;

– нерозвинений інституційний сектор економіки знань та переважання неформальних інституційних основ у реалізації взаємовідносин між суб'єктами;

– недосконалість системи захисту прав інтелектуальної власності або взагалі її відсутність, недостатність державної підтримки інноваційного підприємництва та підприємницької культури;

– нестабільність економічної та політичної ситуації в Україні;

– низька інформаційна обізнаність населення.

Вирішення окреслених проблем можливе лише при правильній та грамотній реалізації

системної державної політики, яка повинна бути спрямована на створення умов, що забезпечуватимуть відтворення та ефективне використання інтелектуальних ресурсів.

Недостатність фінансування є, напевно, однією із найголовніших проблем в інтелектуальному бізнесі за останній час, що, в свою чергу, пригнічує і сповільнює розвиток окремих суб'єктів господарювання і держави в цілому. Серед джерел фінансового забезпечення інтелектуальної сфери виділяють:

– державний та місцевий бюджети;

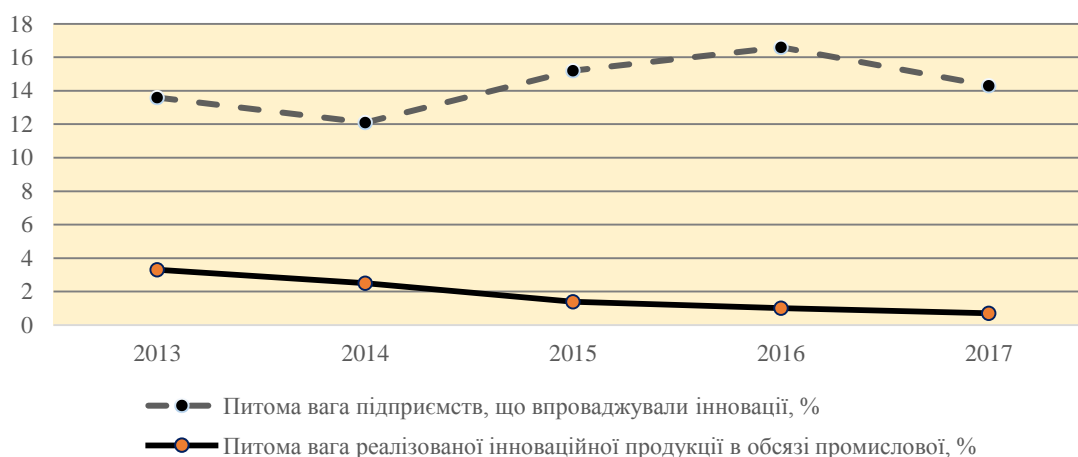
– власні кошти підприємств та організацій;

– благодійна допомога «філантропів»;

– ресурси міжнародних організацій.

Найбільшу частку з-поміж окреслених джерел, зазвичай, займають власні кошти підприємств та організацій. В умовах економічного занепаду самофінансування стає недостатньо, виникає потреба в залученні зовнішніх джерел. Частка валового внутрішнього продукту, що витрачається на наукові дослідження, напряму впливає на розвиток країни (наукоємність ВВП). Докорінно змінює функціональну роль науки в житті країни зростання цієї частки і дозволяє нарощувати такий вплив. У зв'язку з цим, наукоємність ВВП розглядається як одна із найбільш важливих характеристик інноваційної активності держави.

Розглянемо динаміку впровадження інновацій на промислових підприємствах впродовж останніх років (рис. 1).

* З 2014 р. дані наведені без урахування тимчасово окупованих територій АРК, м. Севастополя, Донецької та Луганської областей

Рисунок 1 – Динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах за 2013-2017 рр.

Побудовано за даними [7]

Як бачимо з рис. 1, впродовж аналізованого періоду простежується тенденція незначного зростання частки підприємств, що займаються інноваціями з 13,6 % у 2013 р. до 14,3 % у 2017 р. Однак, незважаючи на це, частка реалізованої інноваційної продукції у обсязі промислової скоротилася більш ніж вдвічі (з 3,3 до 0,7 %). Насамперед, така тенденція обумовлена скороченням загального обсягу витрат на інноваційну діяльність. Зокрема, у 2016-2017 рр. обсяг витрат скоротився з 23229,5 млн грн до 9117,5 млн грн, тобто на 154,8 %.

Аналізуючи структуру джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств, можна відзначити, що таке суттєве скорочення відбулося саме за рахунок зменшення витрат власних коштів підприємств. У 2017 р. зріс обсяг витрат на фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів іноземних інвесторів із 23,4 до 107,8 млн грн, та за рахунок державного бюджету – із 179 до 227,3 млн грн, однак цього виявилось недостатньо.

Держава робить певні кроки щодо стимулювання розвитку інтелектуально-інноваційної сфери, однак вагомі стимули інвестування власних коштів на цьому капіалоємному, ризикованому та малоприбутковому етапі інноваційного процесу для приватного сектору відсутні. З року в рік зменшується і кількість науковців в Україні, якщо у 2000 р. їх налічувалося 120,7 тис. осіб, то у 2015 р. всього 63,9 тис. осіб [7]. Така тенденція обумовлена загальним скороченням чисельності населення держави, але більшого впливу завдає, звісно ж, відтік кадрів за кордон.

Про важливість державної підтримки винахідницької та інноваційної діяльності свідчить міжнародний досвід. Питома вага загальних витрат на НДР у ВВП України складає менше 1 %. Для порівняння наведемо дані щодо частки обсягу витрат на НДР у ВВП країн ЄС (рис. 2).

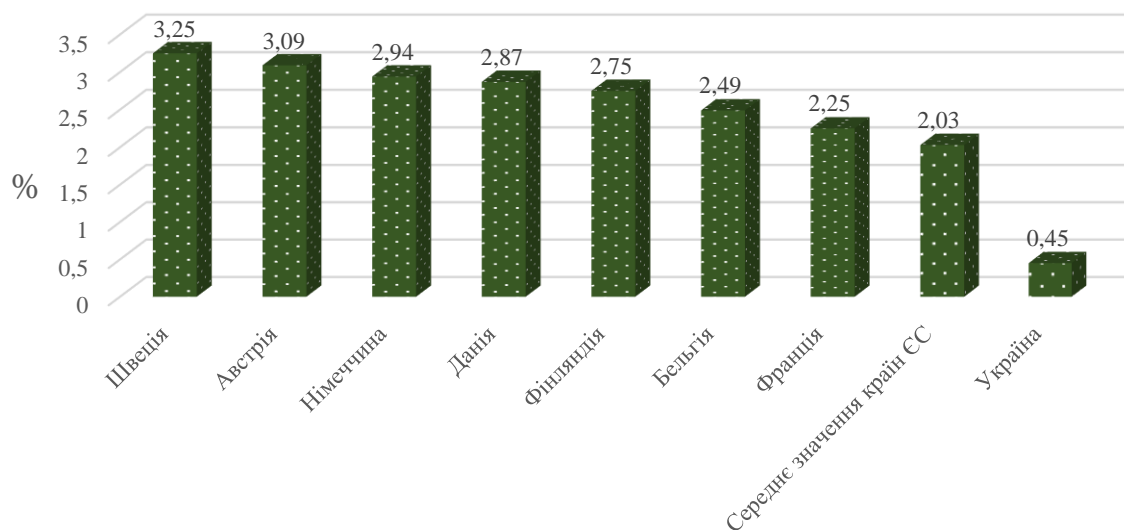

Рисунок 2 – Частка обсягу витрат на НДР по відношенню до ВВП країн ЄС (станом на 2016 р.).

Побудовано за даними [12]

Поширеними формами державної підтримки розвитку інноваційної сфери та інтелектуального бізнесу є [4]: пряме фінансування, яке досягає 50 % витрат на створення нової продукції і технологій (Франція, США); надання позик, у тому числі без виплати відсотків (Швеція); дотації (практично всі країни); створення фондів упровадження інновацій з урахуванням можливого ризику (Велика Британія,

Німеччина, Швейцарія, Нідерланди); безповоротні позики на впровадження нововведень, які досягають 50 % витрат (Німеччина); відстрочка сплати мита чи звільнення від нього, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія); безкоштовні патентні послуги (Нідерланди, в деяких випадках Німеччина). Такі кроки є не просто значним досягненням органів державної влади наведених

країн щодо управління інноваціями, вони забезпечують створення конкурентних переваг держави у довгостроковій перспективі на міжнародному ринку.

Як бачимо на прикладах міжнародного досвіду, практика державної підтримки інтелектуального бізнесу є досить різноманітною, та в українських реаліях вона буде ефективною лише за умови прозорості та наукової обґрунтованості схем такого фінансування. Основними принципами ведення інтелектуального бізнесу, які сприятимуть його розвитку, на нашу думку, мають бути: більш

– оптимізація (особистих та колективних знань, внутрішнього та зовнішнього інтелектуального капіталу); більш важливо

– творча та продуктивна ефективність (виробництво суспільно-корисних, незвичних знань, що в змозі покращити життя суспільства, а в підсумку, приносити прибуток);

– грамотне використання випереджаючого маркетингу у сфері інтелектуальних продуктів та послуг (попереднє формування у свідомості реальних та потенційних споживачів чіткого уявлення щодо інтелектуального задуму з його корисними споживчими властивостями);

– застосування інструментів стимулювання до внутрішнього інтелектуального розвитку соціального капіталу; більш важливо

– підтримка корпоративного духу колективу як основного джерела внутрішньої взаємодії та обміну досвідом і знаннями;

– забезпечення незалежності та підтримка належного рівня соціальної відповідальності представників інтелектуального бізнесу перед оточенням, в якому він функціонує. більш важливо

Таким чином, на сьогодні, ключовими завданнями покращення стану інтелектуального бізнесу України є: виокремлення важливих напрямків наукових досліджень та визначення

джерел їх фінансування, створення кращих та вигідніших умов для залучення коштів вітчизняних господарюючих суб'єктів та іноземних інвесторів, забезпечення цільового використання коштів, спрямованих на проведення досліджень.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Вирішення проблем розвитку інтелектуального бізнесу в Україні має бути основним пріоритетом діяльності нашої держави. Одним із шляхів досягнення цього є активна участь України на ринку об'єктів інтелектуальної власності, в якості покупця та, що більш важливо, в якості продавця. Інтелектуальний бізнес повинен базуватися на новітніх досягненнях науки і техніки, що разом з іншими факторами може бути забезпечене за рахунок науково обґрунтованого й економічно ефективного розширення експорту й імпорту нової техніки та технологій, нових матеріалів, науково-технічних розробок, що забезпечує не ліквідацію сформованого відставання від розвинених країн світу, а й в перспективі вирватися вперед, забезпечивши зростання темпів науково-технічного прогресу. Проте, без ґрунтованих та глибоких знань світової практики, законодавчих норм у сфері інтелектуальної власності та без визначення основних проблем розвитку інтелектуального бізнесу в Україні самими підприємцями діяльність у даному напрямку неможлива.

Перспективами подальших наукових досліджень у даному напрямку є вивчення можливостей нарощування і використання інтелектуальних ресурсів для забезпечення ефективного функціонування та підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі позитивного досвіду держав із високим рівнем розвитку інтелектуальної економіки та інноваційного підприємництва.

Список літератури

1. Безбородова Т. М., Полещенко К. Н. Интеллектуальное предпринимательство в развитии инновационной экономики. *Сибирский торгово-экономический журнал*. 2015. № 2 (20). С. 56-60.
2. Верхогляд Е. В., Полещенко К. Н., Семенюк Н. А., Герк Н. А. Интеллектуальное предпринимательство в развитии nanoиндустрии. *Вестник Омского университета*. 2012. № 4 (66). С. 174-187.

3. Константинов Г., Филонович С. Интеллектуальное предпринимательство, или принципы обретения конкурентного преимущества в новой экономике. URL: http://www.classs.ru/stati/marketing/intellekt_predpr.html.
4. Купчак П. М., Чередников О. А. Державна підтримка інноваційних підприємств в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 6. Ч. 2. С. 222-225.
5. Назаренко І. Л. Интеллектуальне підприємництво як напрямок формування економіки знань в Україні. *Тренди та інновації в сучасній економіці* : колективна монографія / за заг. ред. д. е. н., проф. О. С. Іванілова. Харків : ХНУБА, 2015. С. 176-189.
6. Орлов В. Интеллектуальное предпринимательство. URL: index.php?id=8&Itemid=1&option=com_k2&task=download&view=item.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: www.ukrstat.gov.ua/.
8. Перский Ю. К., Ковалева Т. Ю. Институциональная система интеллектуального предпринимательства. *Шумпетеровские чтения: материалы 3-й международной научно-практической конференции*. 2013. С. 60-65.
9. Салихов Б. В., Нейматова Б. А. Интеллектуальное предпринимательство в управлении корпоративными знаниями. *Социальная политика и социология*. 2008. № 4. С. 210-222.
10. Чукулаева Т. Ю. Формирование института интеллектуального предпринимательства : иерархический поход (на примере экономики России). URL: econom.psu.ru/files/0171/Chikulaeva_01.doc.
11. Cherwitz R. Developing Intellectual Entrepreneurship. URL: <https://webpace.utexas.edu/cherwitz/www/ie/scientist.html>.
12. Website of the Statistical Service of the European Union. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.

References

1. Bezborodova, T. M., Poleshchenko K. N. (2015). Intellektual'noye predprinimatel'stvo v razvitii innovatsionnoy ekonomiki [Intellectual entrepreneurship in the development of innovative economy]. *Sibirskiy torgovo-ekonomicheskii zhurnal*, № 2 (20), 56-60.
 2. Verkhoglyad, Ye. V., Poleshchenko, K. N., Semenyuk, N. A., Gerk, N. A. (2012). Intellektual'noye predprinimatel'stvo v razvitii nanoindustrii [Intellectual entrepreneurship in the development of nanoindustry]. *Vestnik Omskogo universiteta*, № 4 (66), 174-187.
 3. Konstantinov, G., Filonovich, S. Intellektual'noye predprinimatel'stvo, ili printsipy obretniya konkurentnogo preimushchestva v novoy ekonomike [Intellectual entrepreneurship, or principles of gaining a competitive advantage in the new economy]. URL: http://www.classs.ru/stati/marketing/intellekt_predpr.html.
 4. Kupchak, P. M., Cherednikov, O. A. (2014). Derzhavna pidtrymka innovatsiinyh pidpriemstv v Ukraini [State support of innovative enterprises in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, № 6. Т. 2, 222-225.
 5. Nazarenko, I. L. (2015). Intelektualne pidpriemnytstvo yak napriamok formuvannia ekonomiky znan v Ukraini [Intellectual entrepreneurship as a direction of formation of knowledge economy in Ukraine]. *Trendy ta innovatsii v suchasniy ekonomitsi*: kolektyvna monografiia. Kharkiv : KHNUBA, 176-189.
 6. Orlov, V. Intellektual'noye predprinimatel'stvo [Intellectual entrepreneurship]. URL: [index.php? Id = 8 & Itemid = 1 & option = com_k2 & task = download & view = item](http://index.php?Id=8&Itemid=1&option=com_k2&task=download&view=item).
 7. Ofitsiyniy sayt Derzhavnoi sluzhbi statistiki. Available at : www.ukrstat.gov.ua/.
 8. Perskiy, YU. K., Kovaleva, T. YU. (2013). Institutsional'naya sistema intellektual'nogo predprinimatel'stva [Institutional system of intellectual entrepreneurship]. *Shumpeterovskiye materialy: materialy 3-y mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii*. – Perm': Izdatel'stvo PNIPU, 60-65.
 9. Salikhov, B. V., Neymatova, B. A. (2008). Intellektual'noye predprinimatel'stvo v upravlenii korporativnymi znaniyami [Intellectual entrepreneurship in corporate knowledge management]. *Sotsial'naya politika i sotsiologiya*, № 4, 210-222.
-

-
10. Chikulayeva, T. YU. Formirovaniye instituta intellektual'nogo predprinimatel'stva: iyerarkhicheskiy pokhod (na primere ekonomiki Rossii) [Formation of the institute of intellectual entrepreneurship: a hierarchical campaign (based on the example of the Russian economy)]. URL: econom.psu.ru/files/0171/Chikulaeva_01.doc.
 11. Chervits, R. Razvitiye intellektual'nogo predprinimatel'stva. URL: <https://webpace.utexas.edu/cherwitz/www/ie/scientist.html>.
 12. Website of the Statistical Service of the European Union. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.

I. Makaliuk, *PhD of Economic sciences, Senior Lecturer of Economics and Entrepreneurship Department, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*,

O. Voloshyn, *student, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*

Development of intellectual business: international experience and ukrainian realities

The article analyzes the main problems of the development of intellectual business in Ukraine and substantiates the areas of its improvement taking into account international experience. The factors influencing the formation of the sphere of intellectual business in Ukraine, including socio-psychological, professional, organizational, information-globalization, economic and political, legal, international, are determined. A number of problems are hampered development of intellectual business, among them: absence of effective interaction between the system of science and the system of entrepreneurship; underdevelopment of the institutional sector of the knowledge economy; insufficient state support for innovative entrepreneurship and entrepreneurial culture, etc. The sources of financial support of the intellectual sphere are presented and their structure is analyzed on the domestic market. The dynamics of the introduction of innovations at industrial enterprises during the last years have been characterized. The role of the state in ensuring the effective functioning of the intellectual and innovation sphere is determined. The tendency of a sharp decrease in the number of scientific workers in Ukraine from the 2000s to the present has been revealed. The international experience of state support of inventive and innovative activity is explored. A comparative analysis of the share of expenses on research and development works in relation to the gross domestic product in Ukraine and the countries of the European Union was conducted. The basic principles of conducting intellectual business in the context of stimulating its development are substantiated. The prospects of further research in the field of studying the possibilities of building up and using intellectual resources for ensuring the effective functioning and increasing the competitiveness of the national economy based on the positive experience of the states with a high level of development of the intellectual economy and innovative entrepreneurship are characterized.

Key words: intellectual business; international experience; human intelligence; intellectual entrepreneurship; knowledge economy.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2018 р.
